

Leo Tandrup: Mod triumf eller tragedie. En politisk-diplomatisk studie over forløbet af den dansk-svenske magtkamp fra Kalmarkrigen til Kejserkrigen med særligt henblik på formuleringen af den svenske og især den danske politik i tiden fra 1617 og især fra 1621 til 1625. Bind I—II. Aarhus, Universitetsforlaget 1979. (Skrifter udgivet af Jysk Selskab for Historie, nr. 35). 510 + 573 s., ill. 216,45 kr. (medl. 115,50).

Historisk Tidsskrift, Bind 14. række, 2 (1981)

Link til pdf:

http://img.kb.dk/tidsskriftdk/pdf/hto/hto_14rk_0002-PDF/hto_14rk_0002_76684.pdf

Link til webside:

<http://tidsskrift.dk/visning.jsp?markup=&print=no&id=76684>

pdf genereret den : 28/5-2008

Leo Tandrup: Mod triumf eller tragedie. En politisk-diplomatisk studie over forløbet af den dansk-svenske magtkamp fra Kalmarkrigen til Kejserkrigen med særligt henblik på formuleringen af den svenske og især den danske politik i tiden fra 1617 og især fra 1621 til 1625. Bind I-II. Aarhus, Universitetsforlaget 1979. (Skrifter udgivet af Jysk Selskab for Historie, nr. 35). 510+573 s., ill. 216,45 kr. (medl. 115,50).

En doktorafhandling om dansk historie i det 17. årh. er ikke nogen hyppig foreteelse. En disputats om dansk udenrigspolitik i det 17. årh. er en virkelig sjældenhed: Man skal helt tilbage til J. A. Fridericias nu klassiske afhandling fra 1876 for at finde et fortilfælde.¹ Men en disputats om dansk udenrigspolitik i det 17. årh., der fylder ikke mindre end 1083 sider, fordelt på to store bind, er ikke blot en sjældenhed, men enestående i dansk disputatstradition. Leo Tandrup har i så henseende øvet en bedrift langt ud over det almindelige – i forhold hertil tæller det mindre, at det også for læseren føles som noget af en bedrift at arbejde sig igennem det store værk fra den ene ende til den anden.

Værket har haft en ganske lang tilblivelse. Startende med forf.s specialeafhandling i 1961 under Bøggild-Andersens vejledning, færdigudarbejdet i 1975, indleveret til forsvar for den filosofiske doktorgrad i 1977, antaget i 1978 og forsvaret i 1979. Det er opbygget i fem hovedafsnit, nemlig 1) en indledning, hvori fastslås undersøgelsens formål og afgrænsning, ligesom der tages stilling til historiografien og kildematerialet i almindelighed (I, s. 39–58), 2) en behandling af en række såkaldte »grundvilkår« – hvormed menes ydre betingelser – for den dansk-svenske magtkamp (I, s. 61–88), 3) en grundlæggende karakteristik af hovedaktørerne i det politiske spil og deres baggrund (Christian IV, det danske rigsråd, Gustav II Adolf, de ledende svenske politikere) (I, s. 88–184), 4) en kronologisk disponeret analyse af beslutningsprocesserne i det politiske forløb fra 1611 til februar 1625, fordelt på otte hovedafsnit, kaldet bøger (I, s. 185–510, II, s. 13–514), endelig 5) sammenfatning og konklusion (II, s. 517–29). Det videnskabelige apparat er forbilledligt: et udmærket engelsk summary, omhyggelige person- og stedregistre, udførlig indholdsfortegnelse, et velfungerende noteapparat samt en dækkende litteratur- og kildefortegnelse. Bindene fremtræder i den håndværksmæssigt høje standard, der er sædvanlig for Jysk Selskabs publikationer, og prydes yderligere af et stort antal illustrationer, udvalgt og kommenteret med stor omhu. Som boghåndværk betragtet gør værket såvel forfatter som forlag stor ære.

Bag afhandlingen ligger et kæmpemæssigt arbejde med inventering og bearbejdning af et særdeles stort utrykt kildemateriale, herunder naturligvis først og fremmest det omfattende materiale i Tyske Kancellis udenrigske afdeling samt akterne i rigsrådets arkiv; men også i de relevante udenlandske arkiver og biblioteker har forf. været en flittig gæst. Afhandlingen bygger meget langt på det således samlede utrykte materiale. Dertil kommer, at han naturligvis har udnyttet alle de trykte kildesamlinger, herunder naturligvis især Kr. Erslevs store udgave af rigsrådsakterne, der således omsider – ca. 100 år efter fremkomsten – i større målestok anvendes efter sit egentlige formål. Endelig er sekundærlitteraturen – bortset fra de seneste års betydningsfulde internationale diskussion – gennemgået og udnyttet med omhu. Den eneste titel, der umiddelbart savnes i lisen, er Kerstin Strömberg-Backs grundlæggende idéhistoriske analyse² – en undladelse, der sætter sig et lidt beklageligt spor i værket (jf. senere). Om forf.s energi og grundighed hvad angår kilde- og litteraturarbejdet hersker der ikke den ringeste tvivl.

¹ J. A. Fridericia, Danmarks ydre politiske Historie i Tiden fra Freden i Lybek til Freden i Prag (1629–1635). Kbh. 1876.

² Kerstin Strömberg-Back, Lagen – Rätten – Läran. Politisk och kyrklig idédebatt i Sverige under Johan III:s tid. Lund 1963.

Tandrup's emne er både centralt og relevant. Centralt, fordi det dækker netop det tidsrum, da den nordiske magtbalance var i færd med at tippe over til gunst for Sverige. Heri ligger, at periodens politiske historie i sig selv har krav på en ganske særlig interesse. Det betyder tillige, at meget i denne periodes historie peger frem mod den senere for Danmark så katastrofale udvikling, hvorfor analysen har interesse ud over de tidsrammer, Tandrup har lagt om den. Relevant er emnet ikke mindst, fordi det i dansk forskning har været stærkt forsømt. Faktisk findes der ikke fra dansk side nogen rimeligt udførlig undersøgelse af denne periodes politiske historie. Vi har hidtil måttet lade os nøje med Erslevs kommentarer i udgaven af rigsrådsakterne og ekstrapolationer fra Fridericias arbejder, hvis kronologiske tyngdepunkt lå 20–30 år senere.³ Selvfølgelig bør man ikke i denne forbindelse glemme den korte, klare redegørelse for hovedlinierne, som udgiveren af Anders Svenssons depecher gav i udgavens indledning.⁴ Den var dog endnu modelleret over Fridericias grundopfattelser, hvorfor synspunkterne her ikke i princippet adskilte sig fra den ældre forsknings. Forf. har, som det straks skal vises, tilbagelagt en lang vej siden da. Det er i sig selv fortjenstfuldt, at forf. har set emnets betydning og har ofret så megen energi på dets behandling.

I det følgende skal der knyttes nogle bemærkninger til de teoretiske og metodiske udgangspunkter for værket. Dernæst skal forf.s arbejdsmetode og kildebehandling drøftes, og ved gennemgang af forf.s behandling af Antvorskovmødet i februar 1618 skal der påpeges nogle praktiske, fortolkningsmæssige konsekvenser af udgangspunkt og arbejdsmetode, der må anses at gælde hele analysen. Endelig sammenfattes det hele til slut i en konkluderende vurdering.⁵

³ Kr. Erslev (udg.), Aktstykker og Oplysninger til Rigsraadet og Stændermødernes Historie I. Kbh. 1883–85. Jf. note 1.

⁴ Leo Tandrup (udg.), Svensk agent ved Sundet. Toldkommissær og agent i Helsingør Anders Svenssons depecher til Gustav II Adolf og Axel Oxenstierna 1621–1626. Aarhus 1971, s. 15–21.

⁵ Der kan måske forinden være grund til at påpege nogle få småfejl og sproglige besynderligheder, der naturligvis er uundgåelige i så omfattende et værk. De er alle uden betydning for sammenhængen og nævnes kun for en ordens skyld. Det forekommer malplaceret at tale om en »industriell revolution« i begyndelsen af det 17. årh. (I, s. 73). Udtryk som »eksogene og endogene faktorer« (I, s. 86) og »syndrompolitik« (I, s. 165) er overflødig politologisk jargon. Ordet »monarkomakisk« (I, s. 101) burde være forklaret i et værk, der henvender sig til en bred læserskare. Det er ikke korrekt, at adelen havde sin største gods-koncentration i Jylland (I, s. 108). Hvad mon der menes med, at de danske rigsråders »informationsniveau var ... lavere end deres holdningsniveau« (I, s. 119)? Det synes at være tordenskraldet og Rundetårn i en ny version. Det er sproglig forplumring at tale om, at rigsrådernes ringe viden bidrog til »at forplumre de briller«, de iagttog verden igennem (I, s. 119). Det er ligeledes uheldigt, når det om Jacob Ulfeldt siges, at han hurtigt sikrede sig en »lederstilling i udenrigsministeriet« (I, s. 129), ligesom Jørgen Lunge ikke kan have »ydre store militære fortjenester« (I, s. 137). Der er gået kludder i notenumrene bd. I, s. 232. Kan man mon »helme« med et svar (I, s. 245)? En krumtap »omkring« en evangelisk alliance (I, s. 283) er nu en besynderlig konstruktion. Det virker måske vel folkeligt at tale om »en stor bagdel for Frederik« (I, s. 299). Hvad er mon »et uorganisk sted i instruksen« (I, s. 313)? En »råds-klemme om benet« (II, s. 380) er igen en lidt fantasifuld konstruktion. Missivet om rådsmøde af 1621, 21/7 er ikke oversat, men oversat af Erslev (I, s. 399). Tandrup ynder at modificere sine egne udtryk med vendinger som »bortset eller delvis bortset fra«, »ret eller helt ubetydelige ting«, »hårdt eller ret hårdt« (eks. I, s. 371, II, s. 167, 466, 480). Den meningsmæssige værdi er tvivlsom, og læsningen besværliggøres. Morsomme og oplivende er derimod de mange fyndord, som forf. med rund hånd har strøet ud over teksten.

I billedteksten til gengivelsen (I, s. 38) af P. S. Krøyers portræt af J. A. Fridericia vedgår Tandrup sin gæld til sidstnævnte og angiver, at hans synspunkter har præget arbejdet »om nu i tilslutning eller opposition«. Der er ikke ringeste tvivl om, at Fridericias store grundlæggende arbejde i høj grad – naturligvis – har været den givne forudsætning for Tandrups undersøgelser; men for så vidt angår synspunkterne har indflydelsen dog nærmest været negativ: Tandrups bog præges ikke af tilslutning til, men i langt højere grad af opposition imod Fridericias grundlæggende synspunkter på dansk udenrigspolitik i Christian IV's tid.

Fridericias grundholdning var en stærk skepsis over for Christian IV's aktive udenrigspolitiske linie, som han i vid udstrækning fandt ansvarlig for de ulykker, der væltede ind over landet i denne konges regeringstid. Omvendt lå hans sympati i udenrigspolitisk henseende hos rigsrådet, hvis forsigtige, afventende kurs han fandt i bedre overensstemmelse med danske interesser og dansk formåen. Rigsrådets holdning var bedre i pagt med den uundgåelige nedgang, som Danmark ifølge Fridericia stod overfor. Derfor var dets politik den fornøftigste. Tandrup påpeger (I, s. 46–47) fuldt berettiget, at disse synspunkter i ikke ringe udstrækning var produkter dels af efterrationalisering, dels af anskuelser i Fridericias egen samtid. Det efterrationaliserende ligger i Fridericias tilbøjelighed til at vurdere Christian IV's hele udenrigspolitik – også før 1626 – i lyset af Kejserkrigens katastrofe. Det tidsbestemte består i, at Fridericia i for høj grad tilbageprojicerede nederlagsstemningen efter 1864 og den danske småstats udenrigspolitiske holdninger på en tid, da Danmark faktisk ikke var en småstat, men som hovedbestanddel af det oldenburgske statssystem en europæisk magt af anseeligt format. Anskuet fra Fridericias ståsted kom Danmarks udenrigspolitiske historie fra Kejserkrigen til 1864 let til at tage sig ud som en lang række af uundgåelige nederlag. Bl. a. dette førte til, at Fridericia overbetonede det deterministiske i denne udvikling, hvorfor han også var tilbøjelig til at vurdere kongen og rigsrådet under denne synsvinkel.

Denne karakteristik er selve udgangspunktet for Tandrups undersøgelse, der således fremstår som det hidtil mest konsekvente og omfattende forsøg på at gøre op med Fridericias anskuelser og vurderinger. Han fastslår ligefrem som et af værkets hovedformål »at illustrere, hvordan udgangspunkter som de her nævnte [Fridericias] kan fortegne vurderingen af et udenrigspolitisk forløb og især af aktørernes indsats« (I, s. 48). Dette skal ske ved at lægge bort Fridericias determinisme og samtidig »skubbe resultaterne [f. eks. nederlaget ved Lutter am Barenberg] i baggrunden for des mere uheldet at kunne vurdere hovedaktørernes politik ud fra, hvorledes de med baggrund i de eksisterende konjunkturer søgte at realisere deres politiske målsætninger« (I, s. 48). Tandrup vil m.a.o. skue frem, hvor Fridericia efter hans opfattelse skuede tilbage.

Undersøgelsens hovedsigte er formuleret i værkets lange, omstændelige undertitel; men selve tesen fremgår mere eksplicit bd. I, s. 40, hvor den antagelse formuleres, at den dansk-svenske magtkamp i tiden mellem Kalmarkrig og Kejserkrig foregik sideløbende med en tilsvarende magtkamp mellem den danske statsforfatnings to hovedkomponenter, konge og rigsråd. Disse to magtkampe var indbyrdes tæt forbundne, og undersøgelsens formål bliver således at vise, »hvorledes de to magtkampe influerede på og greb forstyrrende ind i hinanden« (I, s. 40). Tandrups hovedsynspunkt er, kort udtrykt, at indenrigspolitiske forhold i Danmark må bære en væsentlig del af skylden for landets manglende held til at holde Gustav Adolfs Sverige i ave. Christian IV, der klart indså mulighederne og farene i de gensidige indringningsforsøg, prioriterede altid udenrigspolitiske hensyn over den indre magtkamp, ligesom han betragtede et krigerisk opgør med Sverige som en nødvendighed. Han blev imidlertid forhindret i at følge en konsekvent og aktiv linie af sit rigsråd, der bestandigt satte indre magtpolitiske og materielle hensyn

over de udenrigspolitiske problemer. Som følge deraf modsatte det sig en væbnet konflikt med Sverige, der kun kunne resultere i en svækkelse af rådets magtstilling. Resultatet blev en slingrende, usikker og inkonsekvent kurs over for Gustav Adolfs og Oxenstiernas målrettede og ekspansionistiske politik i de afgørende år op til Kejserkrigen. Dette var den egentlige baggrund for Sveriges senere triumf og Danmarks tilstundende tragedie.

Det er m.a.o. samspillet mellem udenrigspolitisk rivalisering og indenrigspolitiske magtinteresser, der står i undersøgelsens centrum. Også i denne forstand er der således tale om en klar distance til Fridericia, der – i hvert fald i de tidlige værker – foretrak at behandle udenrigspolitik som en fra indenrigspolitikken isoleret enhed. Disse to sfærer kan naturligvis ikke i det virkelige liv adskilles, hvorfor Tandrups indfaldsvinkel klart forekommer mere frugtbar end Fridericias oprindelige. Denne erkendte i øvrigt også selv siden, at den isolerede betragtningsmåde let kunne føre til fortegnede resultater.⁶

Med rette påpeger forf., at den valgte periode må betragtes som velegnet til en undersøgelse af samspillet mellem inden- og udenrigspolitik. Danmark befandt sig nemlig endnu ikke i en udenrigspolitisk tvangskonjunktur, hvilket betød, at de danske politikere stadig havde mulighed for selv at prioritere mål og vælge midler – en frihed, som udviklingens tryk senere i århundredet betog dem.⁷

Tandrups historieopfattelse har været bestemmende for undersøgelsens opbygning. Han beskriver sig selv som »environmental possibilist« (I, s. 43), hvilket på dansk betyder, at han betragter mennesket som aktivt agerende i historien. Mennesket skaber historien inden for visse givne ydre rammer og vilkår. I overensstemmelse med denne opfattelse foretages analysen så at sige på to planer: 1) analyse af »grundvilkårene«, hvorigennem det forsøges at fastlægge objektive grænser og vilkår for de politiske aktørers handlinger, 2) motivanalysen, der er den omfattende analyse af beslutningsprocesserne i Danmark og Sverige, og dermed af de agerendes handlinger og motiverne bag disse.

Til grundvilkårene (I, s. 61–88) henregner forf. de geopolitiske forhold, de kolliderende told- og handelsmæssige interesser, evnen til mobilisering af ressourcer i en konfliktsitua-

⁶ J. A. Fridericia, *Adelsvældens sidste Dage*. Kbh. 1894, forordet. – Jeg er fundamentalt enig med Tandrup om det givtige i denne indfaldsvinkel, hvilket understreges af, at jeg uden at kende noget til Tandrups arbejde og synspunkter i april 1977 holdt et foredrag på den 2. danske militærhistoriske konference på Frederiksberg Slot, hvori jeg betonedede betydningen af denne sammenhæng som grundlag for en nyfortolkning af Christian IV's indre og ydre politik og i skitseform antydede hovedlinierne i en sådan fortolkning. Foredragets titel var »Rockstroh, Christian IV og den nationale hær«; det er refereret i konferencerapporten: *Militærhistorisk Konference '77. En rapport*. Kbh. 1977, s. 66–70.

⁷ Det kan i denne forbindelse være værd at mærke sig en vis generaliserende tendens i forf.s problemstilling og formålsformulering, der virker kunstig, næsten ahistorisk. På sin vis er det et generelt problem, samspillet mellem inden- og udenrigspolitik, der formuleres. Forf. vælger derefter en periode, der opfylder undersøgelsesbetingelserne. Sådan beskrives processen i det mindste af forf.; men enhver, der kender udgiveren af Anders Svenssons depecher vil vide, at forløbet er det omvendte: Tandrup's egentlige interesse er periodens specifikke historie, resten er politologisk flitterstads – og gudskelov for det! Når Tandrup alligevel beskriver processen som ovenfor, hænger det formentlig sammen med hans ønske om at drage lære af sin historie. Dette finder helt utvetydigt udtryk i en noget bombastisk erklæring (I, s. 41), hvori han formulerer det som sin opgave »at anskueliggøre de farer, der lurar lige under overfladen, når personer med for ringe selvkundskab, for lidt hjerte, for ringe sans for helhedens og samfundets tarv og for stor sans for egne snævre personlige og standsmæssige interesser placeres på for høje poster«. Det er en generel lære, der netop forudsætter en generel teori af ovennævnte tilsnit.

tion, de militære forudsætninger, *dominium maris baltici*-problematikken, laplandsspørgsmålet og endelig østersøregionens stigende betydning som følge af områdets tættere handelsforbindelser til Vesteuropa. Blandt disse giver forf. de geopolitiske forhold en central placering, hvorfor de skal drøftes lidt nærmere.

Tandrups behandling af de geopolitiske »realiteter« (I, s. 63–66) består i hovedsagen i en genoplivning af Arthur Stilles berømmelige indringningstese fra 1918.⁸ Hovedtanken i denne var, at svensk udenrigspolitik i 15–1600-tallet kunne forstås under een eneste synsvinkel, nemlig den unge svenske stats konsekvente og vellykkede forsøg på at bryde en af Stille postuleret dansk omklamring, hvis yderste konsekvens ville være den svenske stats kvælning. Tesen udsprang af kortstudier og baseredes udelukkende på det udstrakte grænsfællesskab og dansk kontrol med Gotland og Øsel. Ganske vist erkender Tandrup, at de danske besiddelsers beliggenhed ikke med det tidlige 17. århundredes militære stade udgjorde nogen virkelig trussel mod det svenske kerneområde; men det afholder ham dog ikke fra at gøre Stille-tesen til et hovedpunkt i hele den efterfølgende fortolkning.⁹ Stille-tesen har altid været kontroversiel, og senest har Frede P. Jensen på overbevisende måde vist, at den i sit udspring var et produkt af det tidlige 20. århundredes Karl XII-renaissance i Sverige, tyskeren Karl Haushofers geopolitiske ideer og feltmarskal Alfred von Schlieffens særprægede og stærkt tidsbestemte tanker om Cannae-taktikkens almene gyldighed.¹⁰ Den er derfor i sin oprindelse både apriorisk og anakronistisk, hvorfor den først efter en nøje efterprøvning vil kunne benyttes som grundlag for fortolkning af den dansk-svenske magtkamp i det tidlige 17. århundrede. En sådan afprøvning foretager Tandrup ikke, og hans summariske afvisning af Frede P. Jensens velbegrundede kritik af tesen med, at denne »skyder over målet« (I, s. 63, note 5) kan kun betegnes som såvel ilde begrundet som arrogant. Tandrup indfører derfor som grundlag for sin fortolkning en teori, der ikke er mindre inadækvat og anakronistisk end den, han netop klandrede Fridericia for at have benyttet.

Når Tandrup vælger at basere sin fortolkning på den mangelfuldt begrundede Stille-tese, hænger det formentlig netop sammen med, at den åbner en fortolkningsmulighed, der kan betragtes som et alternativ til Fridericias. Mens denne så Danmarks nederlag som nærmest uafvendeligt og vurderede sine aktørers handlinger i lyset deraf, indføres der med indringningstesen et nyt dynamisk element, de gensidige indringningsforsøg. Derved samles interessen og sympatien naturligt nok om den del af den udenrigspolitiske ledelse, der foretrak en kraftig og aktiv sikkerhedspolitisk linie – hvilket i Danmark vil sige Christian IV. Dermed er vi formentlig fremme ved den egentlige baggrund for Tandrup's indførelse af Stille-tesen: i forhold til Fridericia må hele Tandrup's værk ses som et stortilet forsøg på at rehabilitere Christian IV som udenrigspolitiker.¹¹ Dertil er Stille-tesen et velegnet redskab.¹²

⁸ Arthur Stille, *De ledande ideerna i krigföringen i Norden 1563–1570*. Lund 1918.

⁹ Dette finder udtryk talrige steder i det analytiske hovedafsnit, ligesom tesen er et nødvendigt grundlag for forf.s vurdering af de optrædende personer; jf. nedenfor.

¹⁰ Frede P. Jensen, *Den danske »Indkredsning« af Vasa-tidens Sverige*. HT 76. Kbh. 1976, s. 1–24. Jf. Edward M. Earle (ed.), *Makers of Modern Strategy*. Princeton 1943, s. 388–411.

¹¹ Dette grundsigte med værket forklarer også den vægt, forf. tillægger enevoldshistorikere som Holberg, Slinge og Jahn, hvis vurderinger af Christian IV bedre end Fridericias falder i tråd med Tandrup's.

¹² Frem for at basere så meget på den tvivlsomme Stille-tese havde det efter min opfattelse været bedre i tråd med tidens egne prioriteringer at lægge større vægt på den dansk-svenske rivalisering om herredømmet i Østersøen som sammenbindende fortolkningselement. Selv om Tandrup betragter dette som et af magtkampens »grundvilkår«, opfatter han det

Værkets absolut vigtigste del er den meget omfattende analyse af de politiske beslutningsprocesser. Heri er motivanalysen et væsentligt led. Allerede koncentrationen om dette sidste placerer forf. som hermeneutiker, og dette indtryk befæstes ved arbejde med selve analysen. Det viser sig også tydeligt i forf.s metodiske karakteristik af sine kilder (I, s. 53–56). I behandlingen af de kongelige propositioner og rigsrådsbetænkningerne indføres nemlig en metodisk skelnen mellem strategiske og taktiske lag i materialet. Med det første menes de lag, der »gav oprigtigt udtryk for de agerendes intentioner og mål«, med det sidste de dele, »der kun tilsyneladende gav udtryk for disse mål« (I, s. 54). Det er naturligvis det førstnævnte lag, der har forf.s særlige interesse i forbindelse med motivanalysen; men samtidig giver denne skelnen forf. en udstrakt fortolkningsfrihed i forhold til sine kilder.

Koncentrationen om motivanalysen forudsætter dels et indgående kendskab til de ydre faktorer, der påvirkede kildernes ophavsmænd i ophavssituationen, dels et nøje forhåndskendskab til de agerendes personligheder. Det førstnævnte etablerer forf. med sine »grundvilkår«. Det sidstnævnte etableres i nogle personkarakteriserende kapitler inden den egentlige analyse (I, s. 88–184). Heri karakteriseres Christian IV, de danske rådspolitikere samt Gustav Adolf og de ledende svenske politikere. Det er værd at bemærke, at vi her præsenteres for den mest positive vurdering af Christian IV's politiske evner og indsigt, nogen historiker har leveret siden enevældens afskaffelse. I konsekvens af sit udgangspunkt forkaster Tandrup de ældre – af Fridericia og Schäfer tegnede – kritiske portrætter af kongen som en mådelig og lidet vedholdende politiker og et impulsivt og selvrådigt menneske. Når det gælder tiden før Kejserkrigen, er en sådan opfattelse fejlagtig, mener Tandrup. Den bygger nemlig dels på, at såvel Fridericias som Schäfers kendskab til kongens karakter i alt væsentligt er baseret på materiale, der stammer fra tiden efter Kejserkrigen, da monarkens personlige og politiske nedtur var i fuld gang, dels at de to forskere ikke i tilstrækkelig grad har været opmærksomme på den nøje indre sammenhæng mellem de tre hovedelementer i kongens politik, magtkampen med Sverige, tysklandspolitikken og forfatningskampen med rigsrådet. Anskues disse aspekter i sammenhæng, svinder grundlaget for at karakterisere kongens politik som springende og uvedholdende. Tværtimod fremtræder den ifl. forf. som helstøbt og målbevidst, og kongen stilede hele tiden efter at opnå det under de givne omstændigheder optimale. – Det er helt ubestrideligt en af forf.s store fortjenester, at det er lykkedes ham at bringe den

dog nærmest instrumentelt i forhold til indringningstesens: kampen om *dominium maris baltici* udlægges som et *middel* til at opnå indringningen – ikke som en selvstændig faktor. Således kommenteres Frederik II's køb af Øsel i 1559 med ordene: »Hermed havde Danmark skærpet den strategiske og handelsmæssige omringning af Sverige . . .«, og »Frygten for et dansk Estland, der ville have været en ny sten i den danske mur om Sverige, blussede da også hastigt op hos svenskerne . . .« (I, s. 79). Forf.s neddæmpning af dominieproblemet's betydning er forklarlig, når hans særlige holdninger til Stille og Fridericia tages i betragtning; men hans argumentation derfor – et grundlæggende dansk-svensk interessefællesskab i Østersøen, der neddæmpede rivaliseringen – er ikke overbevisende. Den bygger på en overvurdering af trusselseffekten i dette tidsrum af de katolske magters flådeplaner i Østersøen (I, s. 78) og en fejlvurdering af hensigterne bag Ulfsbäck-forhandlingerne i februar 1629 (I, s. 78, note 44; jf. s. 158, note 25a). På dette kongemøde kom interesse modsætningerne særdeles klart for dagen, herunder ikke mindst den fundamentale uenighed om, hvad der konstituerede herredømmet over havet, beherskelse af »sjökanten« (Gustav Adolf) eller tilstedeværelse af en stærk orlogsflåde (Christian IV). Desværre tillader pladsen ikke, at jeg her går yderligere i detaljer. Jeg håber ved en senere lejlighed at kunne vende tilbage til kongemødet i Ulfsbäck.

indre magtkamp i meningsfuld sammenhæng med udenrigspolitikken. Det bringer klart nok det hele i et rigtigere perspektiv og må give baggrund for en mere sympatisk og mere nuanceret vurdering af Christian IV. Men når dette er sagt, bør det også tilføjes, at Tandrup efter min opfattelse går for langt i sin revision af Christian IV-opfattelsen. Tandrup's Christian IV fremstår som en for sin tid usædvanlig skarpsynet politiker, der næsten visionært indså betydningen af sammenhænge, som Tandrup nu med bagklogskabens indsigt kan påvise eksistensen af. Modsætningen mellem denne Christian og den trættekære, selvrådige og politisk ufikse monark, der toner frem efter Kejsekrigen, er næsten for voldsom og placerer samtidig for stor en forklaringsbyrde på de psykiske eftervirkninger af styrtet ved Hameln og den svigtende krigslykke. På den anden side er der god overensstemmelse mellem denne grundlæggende rehabilitering af kongen og forf.s valg af Stille-tesen som fortolkningsgrundlag.

Også karakteristiken af de danske rådspolitikere viser tilbøjelighed til overdrivelse. Utvivlsomt i bevidst opposition til det traditionelle billede af rådet som repræsentant for udenrigspolitisk besindighed og sund fornuft fremstilles det af Tandrup som en forsamling af uinformerede pacifister, der betragtede »regeringsmagten ikke ud fra en ansvars-optik . . ., men ud fra en oppositionsoptik« (I, s. 118). Der kan naturligvis nok være noget rigtigt i den karakteristik; men den er ikke dækkende. For det første forsømmer forf. ganske at beskrive de formelle rammer om rigsrådets virke, statsforfatningen, med det resultat, at det får lov at svæve i et forfatningsmæssigt tomrum som en politisk oppositionsgruppe.¹³ For det andet overbetones rådets pacifisme voldsomt (jf. senere), og for det tredje hæfter han sig ensidigt ved bremsemekanismerne på rådets politiske virksomhed, mens dets styrke (kontinuitet, regeringsansvar, bevillingsret o.s.v.) nærmest lades uomtalt. For det fjerde undlader han helt at inddrage de kritiske finansielle og materielle vilkår for rådets virke. Resultatet er fremstillingen af rådet som en nærmest uansvarlig oppositionsgruppe, og det er ikke blot forenklet, men efter min opfattelse også forkert. Der er intet, som kunne indicere, at rigsrådet ikke tog sin forfatningsmæssige rolle særdeles alvorligt. Der er heller intet, der tyder på, at det ønskede at skubbe ansvar fra sig. Derimod er der meget der viser, at rådet havde en fundamentalt anden grundholdning til dansk udenrigspolitik's mål og midler end kongen; men det hjemler dog ikke forf.s tale om oppositionsoptik frem for ansvars-optik. Det forekommer rigtigere at beskrive forholdet således, at rigsrådet søgte at leve op til sit forfatningsmæssige ansvar ved at føre en politik, der fra dets synspunkt var ansvarlig og rigtig. Denne var forskellig fra den af kongen ønskede, men fortjener ikke derfor blot at betegnes som oppositionspolitik. I forf.s kølige vurdering af rigsrådet sporer man atter den snævre sammenhæng med udgangspunktet for fortolkningen, den aktivistiske indringningstese.

De fyldige personkarakteristikker er sidste led i etableringen af fortolkningsgrundlaget. Med »grundvilkårene« sættes scenen, og kulisserne opstilles. Karakteristikkerne af »de agerende« – som forf. kalder de involverede politikere – fastslår rollefordeling og angiver i omrids indholdet af drejebogen. Bd. I, s. 187 begynder selve skuespillet, de i hinanden indflettede magtkampe 1611–1625. Den overordnede dramatiske idé er at af-dække de impliceredes handlingsmotiver. Dette skal ske ved at konfrontere den indtil nu opnåede forhåndsindsigt med de empiriske data. Om dette handler resten af værket.

Det er rimeligt, før der tages stilling til denne del af Tandrup's værk, at forudskikke den bemærkning, at forf. her har præsteret den grundigste og mest omfattende analyse hidtil af et kolossalt stort materiale. Derigennem har han i væsentlig grad forøget vor

¹³ Netop ved en beskrivelse af rådskonstitutionalismen ville Kerstin Strömberg-Backs glimrende idéhistoriske analyse have været nyttig, jf. note 2.

viden om de uden- og indenrigske interessekonflikter i den behandlede periode. Han er nået et væsentligt skridt videre end forgængeren, J. A. Fridericia. Men det bør også tilføjes, at mange af forf.s tolkninger er temmelig kontroversielle og samtidig vanskelige at vurdere. Det sidste skyldes Tandrups arbejdsmetode og fortolkningssystem, der indebærer, at han helt bevidst og konsekvent lader sin forhåndsindsigt i »grundvilkårene« og sit forhåndskendskab til personerne styre arbejdet med kilderne: de fortolkes med forhåndsindsigten som et vigtigt styringsredskab. Samtidig har han med den metodiske skelnen mellem strategiske og taktiske lag i kilderne opnået en ret udstrakt fortolkningsfrihed i forhold til disse. Dette betyder, at man ofte står i den situation, at en accept af Tandrups fortolkning står og falder med accept af hans iscenesættelse, d.v.s. hans grundvilkår og hans persontegninger. Kan man f. eks. ikke dele hans tro på Stille-tesens egnethed som fortolkningsgrundlag, tvinges man også til at drage væsentlige dele af hans analyse i tvivl. Som praktisk eksempel skal jeg i det følgende drøfte behandlingen af det vigtige rådsmøde i Antvorskov i februar 1618 (I, s. 270–85).

Mødet og dets baggrund fremstilles i korte træk på følgende måde: Dybt skuffet over, at det i januar 1618 var lykkedes svenskerne at udrede tredje termin af Älvsborgs løsen, hvorved grundlaget for en fornyet krig mod Sverige var borte, besluttede Christian IV at sætte alle kræfter ind på straks som kompensation at erhverve Bremen stift. Det var baggrunden for kongens meget krigeriske proposition på rigsrådsmødet i Antvorskov i februar 1618. Heri krævede han oprettelse af en hær på 24.000 mand, en betydelig forbedring af orlogsflåden og en stor pengebevilling af adelsskabet og stænderne. Den således opstillede styrke skulle anvendes til erhvervelse af Bremen nu – om fornødent med magt. Rigsrådet afviste blankt de kongelige krav, men anerkendte dog – som en beskedent indrømmelse til kongen – at Bremen var at betragte som dansk interesseområde. Samtidig frarådede man dog bestemt brugen af væbnet magt. Over denne afvisning blev kongen så harmfuld, at han midt under mødet brød op og tog til København. Rådets betænkning måtte senere overbringes ham af en talstærk rigsrådsdeputation. Resultatet var således på det nærmeste et brud mellem kongen og rigsrådet over den udenrigspolitiske linie. Et nederlag for kongens aktivistiske politik og en sejr for rådets pacifistiske linie. Mødet tillægges af Tandrup en ganske særlig betydning, fordi man her for første gang så de to modsat rettede opfattelser af udenrigspolitikens mål og midler i direkte konfrontation – de to opfattelser, hvorom hele hans værk er disponeret. Det kan derfor have en vis interesse lidt nærmere at betragte grundlaget for rekonstruktionen og holdbarheden af de deraf dragne slutninger.

Tandrups udgangspunkt var Christian IV's skuffelse over betalingen af tredje termin, hvorved han mistede et godt påskud til den ønskede krig mod Sverige. Den var »infam« for ham, siger forf. (I, s. 270). Rekonstruktionen af kongens sindsstemning bygger på to sæt indicier: 1) et udokumenteret, fiktivt referat af Christian IV's overvejelser, der skulle have gået ud på, at tidspunktet for en præventiv krig mod Sverige nu var gunstigt (I, s. 271), og 2) kongens erklæring af 1618, 25/1 til Gustav Adolf (cit. I, s. 263) om, at han – idet han henholdt sig til Knærødtraktaten – ikke ville acceptere en udsættelse af tredje termins betaling. Disse to udsagn tillægges så stor vægt, at Tandrup nægter at godtage validiteten af vort eneste positive vidnesbyrd om kongens reaktion, nemlig vendingen i hans fortrolige brev til Anders Sinclair, der var på gesandtskabsrejse til England.¹⁴ Heri meddelte kongen, at tredje termin »*Gud uerre loffuit*, imod alle folckiss opinion Nu [er] erlagdt« (min udhævning). Kongens udtryksmåde antyder snarere befrielse end

¹⁴ Christian IV til Anders Sinclair 1618, 10/2; C. F. Bricka og J. A. Fridericia (udg.), Kong Christian den Fjerdes egenhændige Breve I. Kbh. 1887–89, s. 134.

skuffelse; men det afviser Tandrup ved at fastslå, at dette *kun* kan tolkes som udtryk for den holdning, Christian IV ønskede at tilkendegive over for den engelske konge. En så klar afvisning forudsætter rigtignok stor bæredygtighed af forf.s andre argumenter; men den er ikke til stede. Det første er ren konstruktion, byggende på forf.s teoretiske udgangspunkter, herunder den tvivlsomme Stille-tese. Det andet – kongens erklæring af 25. januar – kan ikke, som forf. vil det (I, s. 268), udlægges som en krigstrussel,¹⁵ men må opfattes som kongens helt forklarlige henholden sig til traktatens ordlyd. Det må derfor konkluderes, at Tandrup på et yderst tvivlsomt grundlag konstruerer en sindstemning hos kongen, og undervejs bortfortolker han – med henvisning til dets taktiske karakter – vort eneste positive vidnesbyrd om sagen.

Derefter går Tandrup videre med grundlag i sit forhåndskendskab til kongens personlighed. Som kongens psyke var, siger forf., kan der dårligt herske tvivl om, at Christian IV som følge af Älvsborgskuffelsen nu satte alle kræfter ind på at opnå et hurtigt resultat i Bremen. På dette skrøbelige grundlag hviler beskrivelsen af optakten til det bevægede Antvorskovmøde. Kongen indledte nu mødet med fremsættelse af den meget krigsriske proposition, der krævede handling i Bremen-sagen nu samt militære og finansielle midler til formålet. Desværre er netop denne vigtige proposition gået tabt, hvorfor forf. har måttet rekonstruere den. Hans grundlag herfor er til dels referatet i rigsrådsbetænkningen af 15. februar, men først og fremmest Niels Slanges gengivelse.¹⁶ Af rådets referat fremgår, at kongen har proponeret tre punkter, nemlig 1) Bremensagen, i hvilken kongen ønskede at erfare rådets holdning til de aktuelle vanskeligheder med hertug Frederiks valg til koadjutor, 2) Trelleborgs forandring til landsby, og 3) penge til indløsning af gods i Skåne og betaling af gammel krigsgæld. Endelig synes spørgsmålet om revision af hærordningen at være blevet bragt frem – i hvert fald fremkom rigsrådet med forslag til en ny krigsordinans for riget, hvis nærmere indhold er os ubekendt. Så vidt kan propositionen med rimelig sikkerhed rekonstrueres. Men i denne skikkelse fremtræder den ikke særlig krigerisk – og indeholder slet ikke den færdige plan for væbnet intervention i stiftet, som forf. postulerer eksistensen af. Han foretrækker derfor først og fremmest at bygge sin rekonstruktion på Slanges referat. Heri finder man nemlig de tre punkter (kravet om en hær på 24.000 mand, udbygning af orlogsflåden og bevilling af pengehjælp fra samtlige stænder) anført, der tilsammen antyder en meget militant og interventionistisk holdning hos kongen. På dette punkt møder Tandrup dog den vanskelighed, at Slange er bekendt for sin konstruktionsglæde og tendensiositet; men denne overvinder han ved i to omfangsrige noter at argumentere for, at Slanges tendens er blevet stærkt overdrevet, og at den påpasselige og samvittighedsfulde Gram har gennemset og delvis rettet det relevante afsnit. Hensigten er at sandsynliggøre, at Slange har kendt propositionen, at han har gengivet den korrekt, og at hans tekst derfor kan lægges til grund for rekonstruktionen. Argumentationen svækkes dog afgørende af fire forhold. For det første har vi – som forf. selv (I, s. 274, note 8) medgiver – ingen som helst garanti for, at Slange tog Grams rettelser til følge – og Gram har end ikke beskæftiget sig med det for hele tolkningen så vitale forslag om de 24.000 soldater. For det andet virker Tan-

¹⁵ Forf. siger I, s. 268, at grænsefæstningerne i slutningen af januar var ved at blive gjort klar til krigen. Hans dokumentation herfor er dog langt fra tilfredsstillende. Den består i en henvisning til et kongeligt missive til Sivert Grubbe af 1618, 28/1 (Kancelliets Brevbøger 1616–1620, s. 312). I missivet meddeler kongen imidlertid blot, at Grubbe skal videreføre befæstningen af Christianstad i samme tempo som tidligere. Heri findes ikke antydningen af en overhængende krigsfare.

¹⁶ Niels Slange, *Den Stormægtigste Konges ... Christian dend Fierdes Historie*. Kbh. 1749, s. 404 f.

drups nedtoning af Slanges tendens langt fra overbevisende, men falder godt i tråd med forf.s anti-fridericianske udgangspunkt. For det tredje nævnes disse forslag ikke med eet ord i rådsbetænkningen – det nærmeste er rådets forslag til revision af krigsordinansen, hvilket dog turde ligge langt fra en stillingtagen til et forslag om en 24.000 mand stor hær.¹⁷ For det fjerde er den indre sandsynlighed for, at kongen virkelig skulle være fremkommet med et sådant forslag, lille. En sådan hær lå simpelthen hinsides rigets finansielle muligheder. – Dermed reduceres Slanges troværdighed så stærkt, at det må anses for uforsvarligt at basere en så betydningsfuld del af rekonstruktionen på hans autoritet. Dermed er vi tilbage ved den rekonstruktion, der kan foretages på grundlag af rådsbetænkningen, og den tegner, som ovenfor påpeget, et noget andet billede af kongens holdninger og hensigter end det her foreliggende.

På grundlag af den ved Slanges hjælp rekonstruerede krigsproposition slutter Tandrup sig til eksistensen af en fuldt færdig kongelig interventionsplan. Dette begrundes yderligere s. 276–80, hvor der foretages en nøje gennemgang af den aktuelle internationale situation, som den i forf.s øjne måtte tage sig ud for Christian IV. Herigennem nås den konklusion, at den internationale konjunktur netop da begunstigede en væbnet dansk intervention i Bremen. Følgelig ønskede kongen en sådan gennemført. Det bedste, der kan siges om denne form for argumentation, er, at den indicerer muligheden for gennemførelse af en væbnet intervention. Til gengæld savner man positive vidnesbyrd for, at en interventionsplan faktisk forelå. Tandrups *konstatering* heraf må derfor betegnes som uhjemlet.

Rigsrådets postulerede afvisning af denne – fiktive – interventionsplan og midlerne dertil udgør forf.s grundlag for at betegne rådets holdning som pacifistisk og reaktiv. Men hvad er det egentlig, rigsrådet siger i betænkningen? Det bemærker, at det ville give »stoer betenckende« at foretage sig noget med magt, mens hertug Frederik endnu er umyndig. Skulle der nemlig tilstøde ham noget menneskeligt, inden han blev myndig og kunne overtage koadjutoriet, ville man blot have eksponeret sig til ingen nytte.¹⁸ Derfor tilråder man i stedet at satse på de forhandlinger om spørgsmålet, der allerede gennem Charisius' og Sinclairs gesandtskaber var i gang med Nederlandene og England for derigennem at nå den forhandlingsløsning, der med gesandtskabernes udsendelse var lagt op til. Denne holdning, der i øvrigt var fuldt på linie med kongens egen ved gesandtskabernes afsendelse, kan kun opfattes som pacifistisk og reaktiv, om den – som Tandrup gør – betragtes som reaktion på en fuldt færdig interventionsplan.

Med gennemgangen af denne episode er det søgt vist, hvorledes Tandrup med udgangspunkt i en ilde dokumenteret antagelse om kongens reaktion på tredje termins erlæggelse opbygger en konfrontation mellem kongen og rigsrådet i Bremenspørgsmålet –

¹⁷ Rådets revisionsforslag er måske snarere at opfatte som et forsøg på at forbedre 1614-ordningen. Forf. forklarer rådets manglende svar på propositionens vitale punkter med, at rådet afviste disse under de mundtlige forhandlinger i Antvorskov, hvorfor det ikke var nødvendigt at medtage det igen i den skriftlige betænkning (I, s. 280). Forklaringen bygger i bedste fald på indicier, og under alle omstændigheder er der tale om ukontrollérbare *e silentio*-slutninger. Sådan har forf. naturligvis lov at mene; men hans slutninger er ikke bindende for andre end ham selv.

¹⁸ Erslev, anf. udg. I, s. 239–40. – Tandrup's fortolkning af dette kildested ligger hinsides grænsen for det forsvarlige. Han siger i denne sammenhæng følgende: »Typisk for dets [d.v.s. rådets] pacifistisk prægede linie er det ene af de tre motiver, det angav for ikke at gå med til krigspropositionen: det »giver . . . en stor betænkende noget med Gewalt at foretage« (I, s. 282). Dette kan kun tolkes som udtryk for rådspacifisme, fordi Tandrup river det citerede ud af sin sammenhæng og undlader at citere eller nævne rådets begrundelse om hertug Frederiks umyndighed.

en konfrontation mellem kongens aggressive og »indringningsbevidste« udenrigspolitiske holdning og rigsrådets pacifistiske og reaktive. Som det er søgt påvist bygges det hele i hovedsagen op på Tandrup's forhåndskendskab til kongens psyke – og dermed forf.s evne til at »tænke med« kongen. Dernæst på hans forhåndsbestemmelse af grundvilkårene, herunder indringningstesens. Først i sidste række på positive kildevidnesbyrd. Sat på spidsen kan Tandrup's arbejdsmetode beskrives således: han opstiller først en række indicier, der angiver, hvorledes forløbet *kan* have været. Dette ophøjes straks efter til et faktum – sådan *var* det faktisk – og det indgår derefter som fulgyldigt led i den videre argumentation. Denne fremgangsmåde, hvis væsentligste begrundelsesled er forf.s forhåndskendskab og indlevelsessevne, fører ham flere gange ud i den situation, at han må bortforklare positive vidnesbyrd, der peger i en anden retning – eller han tvinges omvendt til at kanonisere kilder, hvis pålidelighed han ikke kan godtgøre. En uholdbar situation, men en klar konsekvens af hans særlige arbejdsmetode.

Tandrup's arbejdsmetode er den samme overalt i værkets analytiske dele, og det betyder desværre, at ikke uvæsentlige led af forf.s kæmpebygningsværk er bygget på sand. Enkelte led i konstruktionen hænger endda i den blå luft. Analysens stærke bundethed af de opstillede grundvilkår og af forf.s forhåndskendskab til sine personer medfører, at hans konklusioner kun får fuld gyldighed for læsere, der er enige i forf.s udgangspunkter. Er man – som f. eks. undertegnede – ikke overbevist om Stille-tesens anvendelighed som tolkningsredskab, mister væsentlige dele af analysen og den deraf følgende tolkning sin gyldighed, netop fordi analysen og tolkningen af kildematerialet er indrettet efter og underordnet dette udgangspunkt. Derved bliver der fra forf.s side tale om en stærkt personlig tolkning, der – netop fordi den er personlig og stærkt indiciepræget – langt hen ad vejen unddrager sig kontrol.

Den her tilkendegivne uenighed med Tandrup om udgangspunkter og fortolkninger skal på ingen måde fordunkle den kendsgerning, at hans værk er fundamentalt værdifuldt. Det repræsenterer en voldsom forøgelse af vor viden om denne periodes politiske historie, og det rummer adskillige velbegrundede nyfortolkninger af politiske forløb.¹⁹ Men den væsentligste landvinding ligger dog i den nøje sammenhæng, der etableres mellem Danmarks udenrigspolitik og den indre forfatningskamp. Det er en sammenhæng, som den ældre forskning kun i alt for beskednen en udstrækning var opmærksom på, men som det helt oplagt er nødvendigt at inddrage i en fyldestgørende fortolkning. Det er Tandrup's store fortjeneste bevidst og med fuldt eftertryk at have bragt denne sammenhæng ind som grundlag for en større fremstilling af periodens politiske historie. I denne frugtbare indfaldsvinkel ligger værkets væsentligste fortjeneste – og det er ikke så lidt.

Når dele af værket alligevel må betragtes med nogen skepsis, hænger det især sammen med to allerede påviste særegenheder, den ukritiske anvendelse af den anakronistiske Stille-tese som retningsgivende for fortolkningen, og den særprægede arbejdsmetode, der medfører en stærkt personlig og til gengæld vanskeligt kontrollérbar analyse og fortolkning. På disse to karakteristika hviler ansvaret for de vurderingsmæssige overdrivelser, der efter min opfattelse kommer til udtryk i værket. Tandrup overdriver – også i sin konklusion (II, s. 517–29) – Christian IV's aggressivitet og politiske klarsyn, og han overdriver især rigsrådets pacifisme og sans for materiel egennytte. Rådet var ikke udenrigs-

¹⁹ Der kan måske specielt være grund til at nævne forf.s påvisning af den faktiske indskrænkning af Stettinvenskabsforbundet, der blev et resultat af grænsemødeforhandlingerne i Ulfsbäck i januar–februar 1619 (I, s. 309–38). Ligeledes den udførlige redegørelse for Christian IV's beslutning om at indtræde i 30-årskrigen og især den velafbalancerede vurdering deraf (II, s. 460–81). Begge dele eksempler på højt udviklet og ansvarlig fortolkningskunst.

politisk så ansvarsløst, som Tandrup vil gøre det til. Tværtimod viste det i mange situationer større besindighed, omtanke og ansvarfølelse end kongen²⁰ – men sådan tager det sig selvfølgelig ikke ud, når dets handlinger måles med Stille-tesens anakronistiske målestok.

Endelig bør det også nævnes, at Tandrup værket igennem er så stærkt optaget af at beskrive de rent politiske manøvrer, at han forsømmer at inddrage andre af sine grundvilkår end Stille-tesens rent magtpolitiske dimension. Havde han fundet plads hertil, kunne han passende – som en ikke uvæsentlig modificering af sin konklusion – have tilføjet, at de handelsmæssige omlægninger i Østersøen set i et europæisk perspektiv betingede en stadig mere udtalt interesse fra de vesteuropæiske sømagters side i på den ene side at sikre Sverige som en stabiliserende faktor i den østlige Østersø og på den anden at svække den danske kontrol med Østersøens udsejlinger. Dette etablerede en ydre konjunktur, der var til gunst for Sverige, men til ugunst for Danmark, og heri ligger derfor en forklaring på Sveriges triumf og Danmarks tragedie, der har mindst lige så stor vægt som den indre politiske splittelse i Danmark. Havde Tandrup inddraget dette forhold med den vægt, det fortjener, måtte han nødvendigvis også have malet sine politiske portrætter af den danske monark og det danske rigsråd i mindre kraftige, men måske også i mere naturtro farver.

En disputats på næsten 1100 sider om et så begrænset emne, som det her foreliggende, er en helt usædvanlig foreteelse. Værkets ekstraordinært store omfang hænger bl. a. sammen med, at det har været Tandrup's ambition ikke blot at præstere et stykke historieforskning, men også at skabe et stykke historieskrivning – et nuanceret historisk kunstværk (I, s. 57–58). Dette lader sig efter forf.s opfattelse ikke gøre inden for de ca. 300 sider, som den »kapitalistiske mentalitet«²¹ dikterer som overgrænsen for en historisk monografi. Den brede pensel kræver mere plads. – Har Tandrup så opnået, hvad han tilsigtede: at skabe en letlæst, levende og nuanceret fremstilling for et stort publikum? Efter min opfattelse næppe. For det første tynges værket stærkt af en alt for udstrakt brug af fremmedord og begreber især fra politologiens overdrev samt en undertiden ret særegen udtryksform.²² For det andet er kadencen i handlingsforløbet for langsom. Det er dræbende for interessen, at forf. i misforstået samvittighedsfuldhed bruger endog meget plads på omhyggelige redegørelser for handlingsforløb, overvejelser o.s.v., der blot endte blindt og var uden konsekvenser i forløbet. De er unødvendige for argumentationen, og de bevirker heller ikke nogen nuancering. Som det allerede er påpeget, er såvel persontegninger som fortolkninger i værket temmelig unuancerede, udsprunget af den i forvejen fastlagte rollefordeling, dikteret af indringningstesens. Brugen af de mange ord ændrer intet i selve substansen, der er bestemt af Tandrup's iscenesættelse. Værket ville derfor have vundet i klarhed, overskuelighed og læselighed ved betydelige forkortelser. Og det ville ikke derved blive ringere historieskrivning – tværtimod.

Som faghistoriker har man derimod al mulig grund til at glæde sig over værkets store udførlighed, der gør det til et fremragende referenceværk. Tandrup's store værk er i enhver henseende en kraftpræstation – i omfang, i forskerflid, i arbejdsindsats, i engagement, i henseende til bogteknisk standard. Man kan være uenig med ham i mangt og meget; men det er givet, at dette kæmpeværk i de kommende år vil være et naturligt og velegnet udgangspunkt for det videre arbejde med denne afgørende periode i Danmarks historie.

Knud J. V. Jespersen

²⁰ Forf. fremlægger selv sådanne eks. bd. II, s. 179–90, 293.

²¹ Tandrup's eget udtryk (I, s. 58). Hvad han nærmere mener dermed, er ikke klart.

²² Jf. note 5.